

ZBIÓR TŁOKÓW PIECZĘTNYCH BISKUPÓW WROCŁAWSKICH W ARCHIWUM ARCHIDIECEZJALNYM WE WROCŁAWIU

Pieczczęć to ważki przejaw życia prawnospołecznego. Była i jest znakiem uwierzytelniającym, nadającym moc prawną różnego rodzaju pismom, a także znamieniem władzy i uprawnień osoby fizycznej lub prawnej. Służyła i służy jako środek zamknięcia, zabezpieczający pismo przed dostaniem się jego treści w niepowołane ręce¹.

Pojęcie pieczęci ma podwójne znaczenie i obejmuje właściwą pieczęć, czyli tłok pieczętny oraz odcisk w masie plastycznej lub farbie. Przy analizie tego materiału źródłowego wzięto pod uwagę cechy zewnętrzne i wewnętrzne pieczęci. Cechy zewnętrzne to materiał, z którego wykonane były tłoki pieczętne oraz wymiary i kształt tłoka łącznie z uchwytem. Na znamiona wewnętrzne składa się napis napieczętny, język napisów, ich treść, układ oraz brzmienie, wreszcie obraz wyryty negatywowo. Podczas gdy cechy zewnętrzne pieczęci dostępne są badaniu jedynie na podstawie autopsji zachowanego za- bytku, to elementy wewnętrzne mogą być odtworzone w dochowanym odcisku przy dokumencie lub akcie.

W niniejszym opracowaniu zajmiemy się tłokami pieczętnymi biskupów wrocławskich, które zachowały się w Archiwum Archidiecezjalnym we Wrocławiu. Jest ich w sumie 52, z tego 38 należy do ordynariuszy diecezji — od Franciszka Ludwika Neuburga do Karola Milika, a 14 do sufraganów wrocławskich: Emanuela Szymońskiego, Józefa Schuberta, Daniela Latuska i Andrzeja Wronki.

A. TŁOKI PIECZĘTNE ORDYNARIUSZY WROCŁAWSKICH

I. Franciszek Ludwik, książę Pfalz-Rhein-Neuburg (1683—1732).

1. Na tarczy barokowej u góry znajduje się głowa św. Jana Chrzciciela, poniżej w środku postać biskupa siedzącego na tronie w szatach pontyfikalnych, po prawej stronie św. Jakub trzyma herb Nysy, a po lewej św. Jan Ewangelista ma w ręku herb Wrocławia, u dołu umieszczony jest herb biskupa. Napis otokowy, znajdujący się między obwódkami girlando-

¹ M. Haisig: *Sfragistyka ogólna*, w: M. Gumowski, M. Haisig, S. Mikucki: *Sfragistyka*, Warszawa 1960, s. 59.

wymi, rozpoczyna rozetka: „FRANCISCUS LUDOVICUS D. G. EPISCOPUS VRATISLAVIENSIS COMES PALATINATUS RHENI BAVARIAE JULIAE CLIVIAE ET MONTIUM DUX”.

Tłok srebrny połączony z żelazną płytką o wys. 8 mm. Brak uchwytu. Wymiary: śr. 103 mm, wys. 11 mm; sygn. 140.

II. Filip Ludwik hrabia Sinzendorf (1732—1747)

2. W bogatym polu pieczętnym u góry umieszczona jest głowa św. Jana Chrzciciela, poniżej w środku postać biskupa w pontyfikaliach siedzącego na tronie, po prawej stronie św. Jakub z herbem Nysy, po lewej św. Jan Ewangelista z herbem Wrocławia, poniżej herb biskupa. W legendzie otokowej, ujętej między obwódkami girlandowymi, napis rozpoczyna rozetka: „PHILIPPUS LUDOVICUS D. G. S. R. E. tit. S. MARIAE SUP. MINERVAM PRESB. CARD. EPISCOPUS VRATISLAVIENSIS COM. DE SINZENDORF”.

Tłok wykonany w mosiądzu połączony jest ze spłaszczonym uchwytem. Wymiary: śr. 103 mm, wys. 45 mm; sygn. 139.

III. Filip II Gottard hrabia Schaffgotsch (1748—1795)

3. W polu herb biskupa. W otoku, zaznaczonym girlandową obwódką, napis rozpoczyna rozetka: „PHIL. GOTT. PRINC. DE SCHAFFGOTSCH D. G. EP. VRATISL. PRIN. NISS. E. D. GRO”.

Tłok wykonany jest w całości z żelaza. Średnica uchwytu wynosi 12 mm. Wymiary owalnej podstawy 58/50 mm, wys. 45 mm; sygn. 128.

IV. Józef Chrystian Hohenlohe-Waldenburg-Bertenstein (1795—1817)

4. W polu herb biskupa.

Mosiężna płytką tłoka połączona jest z ośmiobocznym uchwytem żelaznym, rozszerzającym się w części środkowej, a u góry mającym kształt czworoboku. Wymiary: śr. 38 mm, wys. 55 mm; sygn. 181.

5. W polu herb biskupa. Zewnętrzna krawędź pieczęci ujęta jest w girlandową obwódkę.

Tłok masywny, ciężki, wykonany w całości z żelaza. Czworoboczny uchwyt spłaszczony jest u góry od uderzeń. Wymiary: śr. 60 mm, wys. 33 mm; sygn. 182.

V. Emanuel Szymoński (1824—1832)

6. W polu herb biskupa. W otoku napis: „EMANUEL DE SCHIMONSKI D: GR: PRINCEPS EPISCOPUS VRATISLAWIENSIS”.

Mosiężna płytką tłoka o grubości 3 mm wtopiona jest w ośmioboczny uchwyt żelazny. Wymiary: 55/50 mm, wys. 63 mm; sygn. 100.

7. W polu herb biskupa.

Tłok mosiężny, uchwyt drewniany zakończony w części górnej w kształcie grzybka. Wymiary: 28/23 mm, wys. 104 mm; sygn. 101.

8. W polu herb biskupa. W otoku, zaznaczonym girlandową obwódką, napis rozpoczyna rozetka: „EMANUEL DE SCHIMONSKI D: G: PRINCEPS EPISCOPUS VRATISLAWIENSIS”.

Tłok wykonany jest w całości z żelaza. Uchwyt w części dolnej jest ośmioboczny, a w górnej czworoboczny. Wymiary: 56/46 mm, wys. 68 mm; sygn. 118.

9. W polu herb biskupa. W otoku napis: „EMANUEL DE SCHIMONSKI D. GR. PRINCEPS EPISCOPUS WRATISLAVIENSIS”. Zewnętrzna krawędź pieczęci ujęta jest w girlandową obwódkę.

Tłok wykonany w całości z żelaza, w górnej części jest spłaszczony od uderzeń. Wymiary: 58/50 mm, wys. 40 mm; sygn. 135.

10. W polu herb biskupa.

Tłok szklany wpuszczony w pierścień miedziany o wys. 17 mm, opasujący szklany uchwyt. Wymiary: śr. 26 mm, wys. 55 mm; sygn. 160.

VI. Leopold hrabia Sedlnicki (1836—1840)

11. W polu okrągłej tarczy umieszczony jest herb biskupa. W otoku, zaznaczonym girlandową obwódką, napis rozpoczyna gwiazdka: „LEOPOLDUS COMES DE SEDLNITSKY D: G: PRINCEPS EPISCOPUS WRATISLAWIENSIS”.

Tłok wykonany w całości z żelaza. Wymiary: śr. 34 mm, wys. 32 mm; sygn. 111.

12. W polu herb biskupa.

Podstawa mosiężnego tłoka przybita jest gwoździkami do drewnianego uchwyty o kształcie prostokątnym. Wymiary: 77 × 63 mm, wys. 25 mm; sygn. 161.

VII. Józef Knauer (1843—1844)

13. W polu herb biskupa. W otoku napis: „JOSEPHUS KNAUER D. GR. PRINCEPS EPISCOPUS WRATISLAVIENSIS”.

Tłok masywny, ciężki, wykonany z żelaza. Wymiary: śr. 50 mm, wys. 44 mm; sygn. 89.

14. W polu herb biskupa. W otoku napis w języku niemieckim: „JOSEPH KNAUER FÜRST BISCHOF V. BRESLAU”

Mosiężna płytka tłoka o grubości 7 mm połączona jest z drewnianym uchwytem, który zakończony jest w górnej części w kształcie grzybka. Wymiary: śr. 28 mm, wys. 90 mm; sygn. 79.

VIII. Melchior Diepenbrock (1845—1853)

15. W polu herb biskupa. W otoku napis rozpoczyna rozetka: „MELCHIOR DE DIEPENBROCK D. GR. S. R. E. CARDIN. ET PRINC. WRATISLAV.”.

Mosiężna płytka tłoka o grubości 5 mm wtopiona jest w ośmioboczny uchwyt żelazny. Wymiary: śr 60 mm, wys. 60 mm; sygn. 117.

IX. Henryk Förster (1853—1881)

16. W polu herb biskupa. W otoku napis: „HENRICUS FOERSTER D: GR: PRINC: EPISC: VRATISLAV:”.

Mosiężna płytka tłoka o grubości 4 mm wtopiona jest w ośmioboczny uchwyt żelazny. Wymiary: 36/32 mm, wys. 60 mm; sygn. 27.

17. W polu herb biskupa. W otoku napis: „HENRICUS D. GR. PRINCEPS-EPISCOPUS WRATISLAV.”.

Tłok mosiężny, uchwyt drewniany, toczone, w części górnej zakończony w kształcie grzybka. Wymiary: 37/32 mm, wys. 100 mm; sygn. 49.

18. W polu herb biskupa.

Mosiężna płytka tłoka o grubości 3 mm wtopiona jest w trójdzielny

uchwyt: część dolna żelazna, środkowa mosiężna i górna drewniana. Wymiary: 30/25 mm, wys. 93 mm; sygn. 90.

19. W polu herb biskupa. W otoku napis: „HENRICUS FOERSTER D. GR. PRINCEPS EPISC. VRATISLAV.”.

Tłok wykonany w całości z żelaza. Wymiary: 37/33 mm, wys. 55 mm; sygn. 99.

20. W polu herb biskupa. W otoku napis: „HENRICUS FOERSTER D. GR. PRINCEPS EPISCOPUS VRATISLAVIENSIS”.

Mosiężna płytką tłoka o grubości 5 mm wtopiona jest w ośmioboczny uchwyt żelazny. Wymiary: śr. 53 mm, wys. 63 mm; sygn. 119.

X. Robert III Herzog (1882—1886)

21. W polu herb biskupa. W otoku, przerwany przez górną krawędź tarczy, napis: „Dr. ROBERTUS HERZOG D. GR. PRINCEPS EPISCOPUS VRATISLAVIENSIS”.

Tłok mosiężny zakończony trzpieniem. Wymiary: 37/33 mm, wys. 38 mm; sygn. 109.

22. W polu herb biskupa. W otoku napis rozpoczyna gwiazdka: „Dr. ROBERTUS HERZOG D. GR. PRINCEPS EPISCOPUS VRATISLAVIENSIS”.

Tłok wykonany w całości z żelaza. Wymiary: 45/35 mm, wys. 34 mm; sygn. 127

23. W polu herb biskupa. Nad herbem umieszczony jest kapelusz kardynałski, a nad nim korona królewska.

Tłok żelazny bez uchwytu. Wymiary: śr. 36 mm, wys. 8 mm; sygn. 170.

24. W polu herb biskupa. Nad herbem znajduje się tylko kapelusz kardynałski.

Tłok żelazny bez uchwytu. Wymiary: śr. 36 mm, wys. 8 mm; sygn. 171.

XI. Jerzy Kopp (1887—1914)

25. W polu herb biskupa. W otoku, zaznaczonym girlandową obwódką, napis rozpoczyna krzyżyk: „Dr. GEORGIUS KOPP D. GR. PRINCEPS EPISCOPUS VRATISLAVIENSIS”.

Tłok wykonany w całości z żelaza. Wymiary: śr. 45 mm, wys. 33 mm; sygn. 102.

XII. Adolf Bertram (1914—1945)

26. W polu tarczy wykonanej z gumy umieszczony jest herb biskupa. W otoku napis: „ADOLFUS CARDINALIS BERTRAM ARCHIEPISCOPUS VRATISLAVIENSIS”

Uchwyt drewniany, toczony, koloru czarnego, o przekroju szerszym u góry. Wymiary: śr. 37 mm, wys. 80 mm; sygn. 28.

27. W polu pieczętnym znajduje się napis: „Cardinal Adolf Bertram Erzbischof von Breslau”.

Prostokątny tłok z gumy przyklejony jest do drewnianego uchwytu. Wymiary: 46 × 10 mm, wys. 75 mm; sygn. 36.

28. W czworobocznym polu napis: „Adolfus Card. Bertram Archiepiscopus Wratislaviensis”.

Tłok z gumy, uchwyt drewniany. Wymiary: 56 × 12 mm, wys. 73 mm; sygn. 38.

29. W polu herb biskupa. W otoku napis: „ADOLFUS CARDINALIS BERTRAM PRINC. EPISCOPUS WRATISLAVIENSIS”.
Tłok mosiężny, uchwyt drewniany, toczony, zakończony w części górnej w kształcie grzybka. Wymiary: śr. 35 mm, wys. 100 mm; sygn. 48.
30. W polu herb biskupa.
Tłok wykonany w całości z żelaza. Podstawa ma kształt prostokątny o wymiarach: 22×18 mm, wys. 23 mm; sygn. 162.
31. W polu herb biskupa. W otoku, przerwany przez górną krawędź tarczy, napis: „SIGILL. PRINCIPIS EPISCOPI VRATISLAV.”.
Tłok mosiężny zakończony trzpieniem. Wymiary: śr. 35 mm, wys. 35 mm; sygn. 107.
32. W polu herb biskupa.
Tłok mosiężny wpuszczony w pierścień żelazny, opasujący drewniany uchwyt. Wymiary: śr. 24 mm, wys. 100 mm; sygn. 164.
33. W czworobocznym polu napis: „Archiepiscopus Wratislaviensis”. Tłok z gumy, drewniany uchwyt dwudzielny: część dolna czworoboczna, część górna okrągła. Wymiary: 30/10 mm, wys. 55 mm; sygn. 63.
34. W polu herb biskupa. W otoku, zaznaczonym girlandową obwódką, napis rozpoczyna rozetka: „FUERST-BISCHOF VON BRESLAU”.
Tłok wykonany z żelaza. Brak uchwytu, zachował się tylko wkręt. Wymiary: śr. 32 mm, wys. 30 mm; sygn. 112.
35. W czworobocznym polu napis: „Der Erzbischof von Breslau”.
Tłok z gumy. Uchwyt drewniany, toczony. Wymiary: 34×16 mm, wys. 65 mm; sygn. 57.

XIII. Karol Milik (1945—1951)

36. W okrągłym polu umieszczony jest krzyż. W otoku napis: „CAROLUS MILIK Ordinarius Wratislaviensis”.
Tłok z gumy przyklejony jest do drewnianego uchwytu. Wymiary: śr. 40 mm, wys. 78 mm; sygn. 60.
37. W polu znajduje się krzyż. W otoku napis: „Karol Milik Administrator Apostolski Dolnego Śląska”.
Tłok z gumy. Drewniany uchwyt dwudzielny: część dolna czworoboczna, część górna okrągła, toczona. Wymiary: śr. 40 mm, wys. 61 mm; sygn. 61.
38. W polu znajduje się krzyż. W otoku napis: „CAROLUS MILIK Administrator Apostolicus Silesiae Inferioris”.
Mosiężna płytką tłoka o grubości 7 mm wkręcona jest w drewniany uchwyt, zakończony u góry w kształcie grzybka. Wymiary: śr. 38 mm, wys. 110; sygn. 77.

B. TŁOKI PIECZĘTNE SUFRAGANÓW WROCŁAWSKICH

I. Emanuel Szymoński (1806—1824)

39. W polu herb biskupa. W otoku, którego zewnętrzna krawędź posiada girlandową obwódkę, umieszczony jest napis w skrótach: „EMAN: DE SCHIMONSKY DEI ET AP. S. SED. GR: EPIS: LERENS: SUFR: WRATISL.”.
Tłok wykonany w całości z żelaza. Wymiary: 49/43 mm, wys. 45 mm; sygn. 158.

II. Józef Schubert (1831—1835)

40. W polu herb biskupa. W otoku, przerwany u góry przez rozetkę, napis: „JOSEPHUS DE SCHUBERTH DEI ET S: APOST: SED: GR: EPIS: CANATHENSIS”.

Tłok w całości wykonany z żelaza. Wymiary: 40/33 mm, wys. 53 mm; sygn. 93.

41. W polu herb biskupa. W otoku napis: „JOSEPHUS DE SCHUBERTH DEI ET APOST: SED: GR: EPIS. CANATHENSIS”.

Tłok wykonany w całości z żelaza. Ośmioboczny uchwyt spłaszczony jest u góry od uderzeń. Wymiary: 38/33 mm, wys. 95 mm; sygn. 149.

III. Daniel Latusek (1838—1857)

42. W polu herb biskupa.

Tłok mosiężny przybity jest gwoździkami do czworobocznego, płaskiego uchwytu drewnianego. Wymiary: 58/52 mm, wys. 22 mm; sygn. 167.

43. W polu herb biskupa. W otoku napis rozpoczyna krzyżyk: „DANIEL LATUSSEK D. MIS. ET S. S. APOST GR. EPISC. DIANEN. SUFR. EPISC. WRATISL.”.

Tłok żelazny o okrągłym uchwycie. Wymiary: śr. 35 mm, wys. 33 mm; sygn. 108.

IV. Andrzej Wronka (1957—1974)

44. W polu napis: PAMIĄTKA BIERZMOWANIA. Ks. Bp Andrzej Wronka”.

Tłok wykonany z gumy. Uchwyt drewniany, toczony, przypominający kształt grzybka. Wymiary: 45 × 30 mm, wys. 70 mm; sygn. 172.

45. W polu napis: „+ ANDRZEJ WRONKA”.

Gumowa podstawa tłoka przyklejona jest do drewnianego uchwytu, rozszerzającego się u góry. Wymiary: 45 × 17 mm, wys. 73 mm; sygn. 175.

46. W polu napis: „Pamiętka Bierzmowania z błogosławieństwem + Andrzej Wronka”.

Gumowa podstawa tłoka przyklejona jest do drewnianego uchwytu. Wymiary: 60 × 40 mm, wys. 52 mm; sygn. 173.

47. W polu napis: „Z błogosławieństwem arcypasterskim. Biskup Andrzej Wronka”.

Podstawa tłoka wykonana jest z gumy, uchwyt drewniany, rozszerzający się w części górnej. Wymiary: 45 × 15 mm, wys. 70 mm; sygn. 174.

48. W polu napis. „Productum in Visitatione nostra canonica generali die”.

Prostokątna podstawa tłoka gumowego przyklejona jest do drewnianego uchwytu. Wymiary: 58 × 28 mm, wys. 70 mm; sygn. 177.

49. W polu napis: „+ ANDRZEJ WRONKA”.

Gumowa podstawa tłoka przyklejona jest do drewnianego uchwytu, rozszerzającego się u góry. Wymiary: 45 × 17 mm, wys. 73 mm; sygn. 176.

50. W polu herb biskupa. Wyrazy legendy otokowej przedzielają ośmioramiennie gwiazdki: „+ ANDREAS WRONKA EPISCOPUS TIT. VATARBENSIS”

Okrągła podstawa tłoka wykonana jest z gumy. Uchwyt drewniany, zakończony w części górnej w kształcie grzybka. Wymiary: śr. 40 mm, wys. 70 mm; sygn. 178.

51. W polu herb biskupa. W otoku napis: „+ ANDREAS WRONKA EPI-SCOPUS TIT. VATARBENSIS”.
- Okrągła podstawa tłoka wykonana jest z aluminium. Brak uchwytu. Średnica 40 mm; sygn. 179.
52. W polu herb biskupa.
- Aluminiowa płytką tłoka połączona jest z metalowym uchwytem. Wymiary: 27 × 22 mm, wys. 22 mm; sygn. 180.

BP WINCENTY URBAN

ZACHOWANE MONETY I MEDALE BISKUPÓW WROCŁAWSKICH W MUZEUM ARCHIDIECEZJALNYM WE WROCŁAWIU

Specjalny dział zbiorów Muzeum Archidiecezjalnego we Wrocławiu stanowią monety i medale biskupie, które gromadzono starannie przez dziesiątki lat*. Wprawdzie dział ten, jak i inne, zwłaszcza rzeźby gotyckiej, poniósł poważne szkody w okresie drugiej wojny światowej, szczególnie wśród

* Literatura pomocnicza

W. Braun: *Die Münzen und Medaillen der Bischöfe von Breslau*, „Archiv für schlesische Kirchengeschichte”, Bd 30: 1972, s. 1—33, Bd 31: 1973, s. 87—112; F. Friedensburg: *Schlesiens Münzgeschichte im Mittelalter*, w: *Codex diplomaticus Silesiae*, Bd XII, Breslau 1887, Bd XIII, Breslau 1888; *Schlesische Geschichtsmünzen*, „Silesiaca”, Breslau 1898; *Schlesiens neuere Münzgeschichte*, w: *Codex diplomaticus Silesiae*, Bd XIX, Breslau 1899; *Zur älteren Geschichte der Münzstätte Breslau*, „Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens”, Bd 36: 1901, H. 1, s. 91—100; *Schlesiens Münzgeschichte im Mittelalter, Ergänzungsband*, Breslau 1904; *Die Symbolik der Mittelalter-Münzen*, Berlin 1913; *Münzkunde und Geldgeschichte der Einzelstaaten des Mittelalters und der neueren Zeit*, München 1926; *Die schlesischen Münzen des Mittelalters*, Breslau 1931, M. Gumowski: *Moneta na Śląsku*, w: *Historia Śląska*, III, Kraków 1936, Tenze: *Monety, medale i pieczęcie Karola Ferdynanda Wazy*, „Wiad. numiz.”, r. 9: 1965, s. 23—45; T. Kałkowski: *Tysiąc lat monety polskiej*, Kraków 1965; R. Kiersnowski: *Wstęp do numizmatyki polskiej wieków średnich*, Warszawa 1964; J. Posvar: *Pieniądz denarowy i groszowy na Śląsku*, „Śl. Kwart. hist. Sobótka”, r. 22: 1967, nr 1/2; Tenze: *Rozwój prawa menniczego i mennictwa na Śląsku w pierwszej połowie XVII wieku*, „Śl. Kwart. hist. Sobótka”, r. 27: 1972, nr 4; H. Seger: *Eine Medaille auf Bonaventura Hahn*, w: *Darstellungen und Quellen zur schlesischen Geschichte*, III, Breslau 1907, s. 103—110; J. Smacka: *Dukaty Jana V Turzona, biskupa wrocławskiego*, „Rocz.